

นิเวศวัฒนธรรมในวิถีชีวิตชาวกูยเลียงช้างจังหวัดสุรินทร์

สุโขใจ สมพงษ์พันธุ์

นิเวศวัฒนธรรม

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ(2552) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ที่เกิดจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติวัฒนธรรมมีทั้งสาระและรูปแบบที่เป็นระบบความคิดวิธีการโครงสร้างทางสังคม สถาบันตลอดจนแบบแผนและทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นจากความหมายของวัฒนธรรมกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของมนุษย์ สอดคล้องกับทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology) ของจูเลียน สจ๊วต(Julian Steward) ที่กล่าวถึง นิเวศวิทยาวัฒนธรรม คือ การศึกษาถึงการปรับตัวหรือความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

แนวคิดทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมขยายความคิดได้ว่าวัฒนธรรมซึ่งถูกกำหนดโดยสิ่งแวดล้อมนั้น สัมพันธ์กับกายภาพของมนุษย์ กล่าวได้ว่าร่างกายของมนุษย์นั้นสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างยิ่ง เพราะระบบความคิด(ได้แก่ สมอง หัวใจ ต่อมต่างๆ)เป็นระบบธรรมชาติในร่างกายของมนุษย์ ระบบความคิดจะเป็นอย่างไรอยู่ที่ระบบร่างกายโดยส่วนรวมจะเป็นอย่างไรด้วย ร่างกายปกติระบบความคิดก็ปกติ ผลของความคิดก็ปกติ ระบบความคิดจะตอบสนองระบบธรรมชาติธรรมชาติเป็นตัวบ่งการความคิด จึงมีความเชื่อว่าวัฒนธรรมมีรูปแบบหลากหลายเพราะเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมต่างกัน

แนวคิดทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมข้างต้นสรุปได้ว่า คนที่มีธรรมชาติทางระบบความคิดดี (หมายถึง ธรรมชาติในร่างกาย) จะสามารถปรับสิ่งแวดล้อมให้มาเป็นวัฒนธรรมได้ดี ขณะเดียวกันสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่ดีจะส่งเสริมให้ความคิดของคนดีขึ้น และสามารถสร้างวัฒนธรรมที่ดีขึ้นด้วย ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรมจึงเป็น ความสัมพันธ์สองทาง ระหว่างคนกับธรรมชาติและธรรมชาติกับวัฒนธรรมใน

ที่นี้ผู้เขียนจักถ่ายทอดแนวคิดนิเวศวัฒนธรรมในวิถีชีวิตของชาวกูยเลียงช้างจังหวัดสุรินทร์ซึ่งมีลักษณะการดำรงชีวิตสัมพันธ์กับธรรมชาติและมีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์น่าสนใจ ลำดับแรกขอแนะนำจังหวัดสุรินทร์เพื่อให้มองเห็นสภาพธรรมชาติถิ่นที่อยู่ของชาวกูยได้

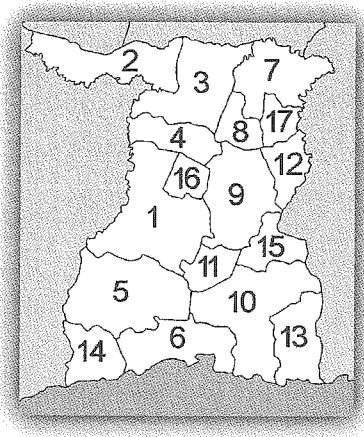
จังหวัดสุรินทร์

สุรินทร์เป็นจังหวัดหนึ่งในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างมีเนื้อที่ทั้งสิ้น

8,124,056 ตารางกิโลเมตร หรือ 5,077,535 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 4.8 ของพื้นที่ภาค ตะวันออกเฉียงเหนือทั้งหมด เป็นดินแดนแห่ง อารยธรรม มีขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และมีแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่สำคัญหลายแห่ง ประชากรมี 3 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ กลุ่มชาวพื้นเมืองอีสาน (ลาว) เขมร และ ส่วย ในจังหวัดสุรินทร์มีแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น อยู่มากมาย โดยเฉพาะที่อำเภอท่าตูม ซึ่งมีคำขวัญประจำอำเภอกล่าวว่า **“ช้างใหญ่ ผ้าไหม ดี ประเพณีเรือยาว ข้าวหลามขึ้นชื่อ เลือง ลือทุ่งกุลารั้วตาลำน้ำมูล”**

จังหวัดสุรินทร์ ประกอบด้วย 13 อำเภอ ประกอบด้วย

1. อำเภอเมืองสุรินทร์
2. อำเภอชุมพลบุรี
3. อำเภอท่าตูม
4. อำเภอจอมพระ
5. อำเภอปราสาท
6. อำเภอกาบเชิง
7. อำเภอรัตนบุรี
8. อำเภอสนม
9. อำเภอศีขรภูมิ
10. อำเภอสังขะ
11. อำเภอลำดวน
12. อำเภอสำโรงทาบ
13. อำเภอบัวเชด

ที่มา : อำเภอสุรินทร์(2549).

ในจังหวัดสุรินทร์ มีพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับชาติ 2 แห่ง คือ แม่น้ำมูลและ บึงทาม แม่น้ำมูลเป็นลำน้ำใหญ่ที่เปรียบเสมือน เส้นโลหิตใหญ่ ที่หล่อเลี้ยงพื้นที่ดินทรายอัน กว้างขวางในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็น ส่วนใหญ่ แม่น้ำมูลมีน้ำตลอดปี มีความยาว ทั้งสิ้น 600 กิโลเมตร ต้นน้ำเกิดจากทิวเขา สอง ทิวด้วยกัน คือ ทิวเขาหินแกรนิต ในทิวเขาสัน กำแพง ซึ่งเป็นทิวเขาที่เชื่อม ทิวเขาดงพญาเย็น กับทิวเขาพนมดงรัก ทิวเขานี้จะกั้นแม่น้ำมูลไว้ ทาง ด้าน ทิศ ตะวัน ออก ของ ภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ อีกทิวเขาหนึ่งคือ ทิวเขา หินปูน การไหลจะมีต้นน้ำอยู่ในเขตอำเภอครบุรี จังหวัดนครราชสีมา และไหลผ่านจังหวัดสุรินทร์ ในเขตอำเภอท่าตูม

แม่น้ำมูลในจังหวัดสุรินทร์

แม่น้ำมูลไหลผ่านจังหวัดสุรินทร์ บริเวณ ท้องที่อำเภอชุมพลบุรี ท่าตูม และรัตนบุรี ในแนว ทิศตะวันตกไปตะวันออกเป็นลำน้ำสายใหญ่ จึง มีน้ำไหลผ่านตลอดปี และบางช่วงอาจแห้งได้ใน ฤดูแล้งในบางปี กรมทรัพยากรน้ำจัดแม่น้ำมูลใน

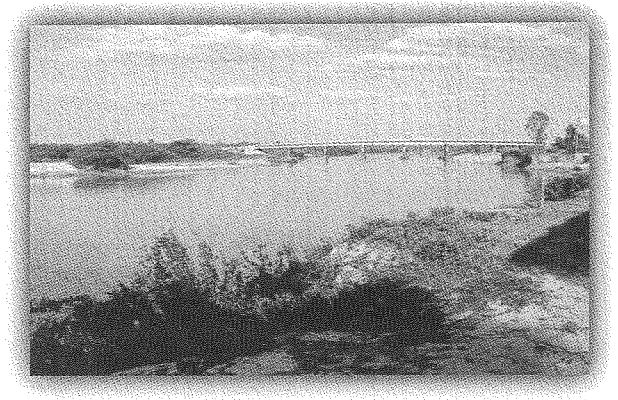
ภาพ 1 แผนที่อำเภอในจังหวัดสุรินทร์

จังหวัดสุรินทร์อยู่ในลุ่มน้ำมูลส่วนที่ 2 เป็น ส่วนหนึ่งของลุ่มน้ำมูลตอนบน มีปริมาณน้ำฝน 1,329 มิลลิเมตร/ปี หรือ 32,661 ล้านลูกบาศก์เมตร/ปี พื้นที่แม่น้ำมูล อำเภอท่าตูม มีลักษณะเป็นที่ราบการชะล้างพังทลายดินน้อยมาก (0-2 ตัน/ตารางกิโลเมตร/ปี) เป็นบริเวณที่สูงที่มีชั้นหินเกลือรองรับอยู่ข้างล่าง มีการกระจายของดินเค็มที่ผิวดิน เป็นพื้นที่เสี่ยงต่อการสะสมของเกลือในอนาคต พื้นที่แม่น้ำมูลเป็นพื้นที่รับน้ำ ภาวะเสี่ยงภัยแล้งต่ำ แต่มีภาวะเสี่ยงต่อการถูกน้ำท่วมเสียหายซ้ำซากในระดับต่ำถึงปานกลาง

ในเขตอำเภอท่าตูมไม่มีเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า มีพื้นที่ป่าสงวน ส่วนมากใช้ประโยชน์แม่น้ำมูลในการอุปโภคบริโภค โดยน้ำต้องผ่านการฆ่าเชื้อโรคตามปกติ และผ่านกระบวนการปรับปรุงคุณภาพน้ำทั่วไปก่อนและใช้พื้นที่เป็นเขตเกษตรกรรม ซึ่งเป็นพื้นที่เกษตรน้ำฝน 92% เกษตรชลประทาน 8% ความเหมาะสมในการใช้ที่ดินพบว่า พื้นที่ส่วนมากมีความเหมาะสมน้อยสำหรับการปลูกพืชบนที่ดอน พื้นที่บางส่วนมีความเหมาะสมปานกลางในการปลูกพืชบนที่ดอน และปลูกข้าว (กรมทรัพยากรน้ำ, 2548 ; บริษัทโปรเกรสเทคโนโลยี คอลชัลแท็นส์ จำกัด และบริษัทอเตอร์ ดีเวลล์ฟเม้นท์ คอลชัลแท็นส์ , 2548)แม่น้ำมูลมีลำห้วยที่สำคัญหลายแห่ง ในเขตพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ ได้แก่ ห้วยระวี ห้วยสำราญ ลำน้ำชี

แม่น้ำมูลเป็นสายน้ำที่มีความผูกพันกับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านอย่างแนบแน่นมายาวนาน เป็นแหล่งน้ำของช้างที่เป็นสัตว์เลี้ยง

ขนาดใหญ่ของหมู่บ้านตากกลาง ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์อีกด้วย

หมู่บ้านช้างสุรินทร์

หมู่บ้านช้างจังหวัดสุรินทร์ มีหลายหมู่บ้าน ผู้เขียนได้ลงพื้นที่ศึกษาวิถีชีวิตในหมู่ที่ 9 และหมู่ที่ 13 บ้านตากกลาง หมู่ที่ 1 บ้านกระโพ และหมู่ที่ 11บ้านศาลา ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ ที่ตั้งอยู่ห่างจากตัวจังหวัดไปทางทิศเหนือ ตามเส้นทางหลวงหมายเลข 214 (สุรินทร์-ร้อยเอ็ด) หมู่บ้านช้างโดยเฉพาะบ้านตากกลางเป็นหมู่บ้านที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า โดยพื้นที่ลาดต่ำที่ใกล้น้ำจะมีลักษณะเป็นกุดเป็นหนอง มีป่าบุงป่าทาม (ป่าที่มีน้ำท่วมถึง) ที่ชาวบ้านใช้เป็นแหล่งเลี้ยงช้าง รวมถึงเป็นแหล่งอาหาร นอกจากนี้บ้านตากกลางยังมีป่าเต็งรังผืนใหญ่สองผืนขนานอยู่สองด้าน ป่าทางทิศตะวันออกชาวบ้านเรียกว่า “ดงสายทอ” มีพื้นที่ประมาณ 12,968 ไร่ และป่าที่อยู่ทางด้านตะวันตกเรียกว่า “ดงภูดิน” มีพื้นที่ประมาณ 6,480 ไร่ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่นาและป่าละเมาะสลับกับป่าโปร่ง อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพรรณนานาชนิด เหมาะกับการเลี้ยงช้างเป็นอย่างยิ่ง ลักษณะของหมู่บ้านตั้งอยู่บนเนินที่มีลักษณะลาดเอียงลงไปทางทิศเหนือไป

จนจรดบริเวณที่ลำน้ำชีไหลมาบรรจบกับแม่น้ำมูล ที่เรียกว่า “วังทะลุ” ตั้งอยู่ในเขตหมู่บ้านตากกลาง ตำบลกระโพ อำเภอกำแพงแสน จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งเป็นหมู่บ้านชาวภูยกะเลียงช้าง

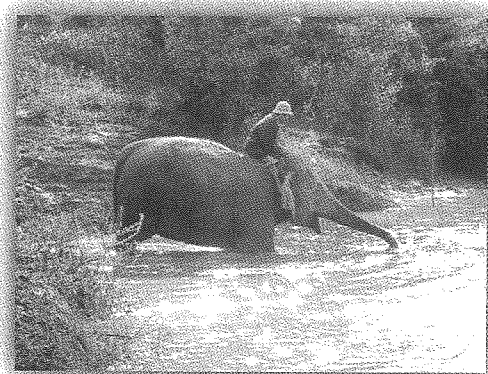
วังทะลุสายน้ำสายธารชีวิต

วังทะลุเป็นสถานที่สำคัญในหมู่บ้านช้าง คำว่า “ทะลุ” ของวังทะลุ ออกเสียงสะกดต่างกัน ไม่มากนักในภาษาของสองชาติพันธุ์ที่อาศัยในหมู่บ้านช้าง ภาษาเขมรออกเสียง “ทะลุ” ส่วนภาษาภูยกะเลียง “ทะลู่” แต่สื่อความหมายตรงกันว่าเป็นบริเวณที่ลำน้ำสองสายคือแม่น้ำมูลและลำน้ำชีไหลมาบรรจบกัน วังทะลุมีความสำคัญมาแต่ครั้งอดีต ด้วยเป็นสถานที่แหล่งประกอบพิธีกรรม เส้นทางค้าขาย ท่าเลี้ยวช้าง วังปลา และบ่อเกลือ โดยเฉพาะประเพณีการบวชนาคช้างซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

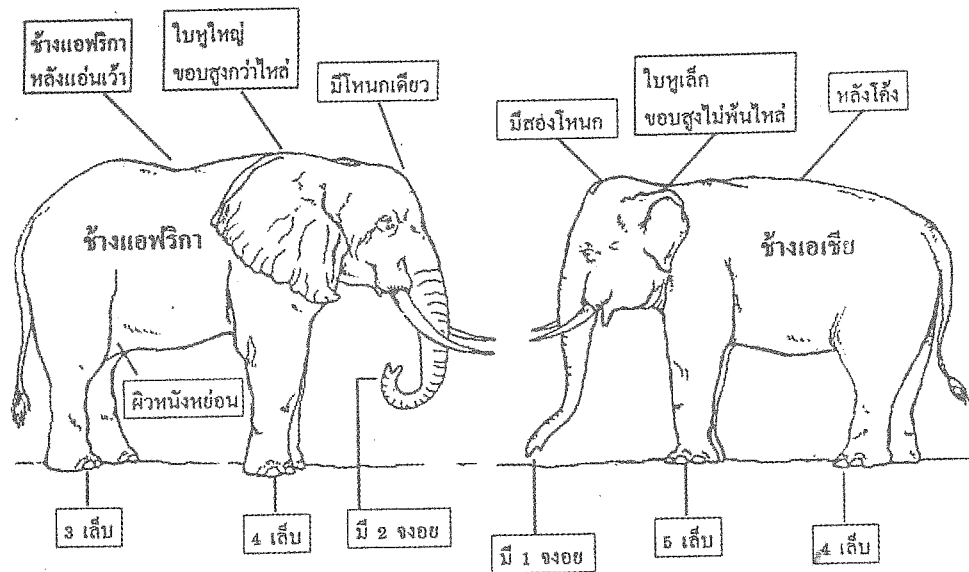
วิถีชีวิตคนกับช้างที่วังทะลุ

ชาวไทยเชื้อสายภูยกะเลียง ในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งเป็นผู้ชำนาญในศาสตร์การคล้องช้างและเลี้ยงช้าง ประกอบอาชีพทำมาหากินอยู่บริเวณลำน้ำชีที่มาบรรจบลำน้ำมูลที่วังทะลุ บ้านตากกลาง ตำบลกระโพ อำเภอกำแพงแสน จังหวัดสุรินทร์ วังทะลุแห่งนี้เป็นที่ประจักษ์เลื่องลือเลื่องช้างของชาวไทยภูยกะเลียง หรือ “กวย” ให้ดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข การแช่น้ำในสายน้ำของวังทะลุที่ให้ความชุ่มชื้นได้ตลอดปีไม่เคยเหือดแห้ง จึงเป็นวิถีชีวิตในการเลี้ยงช้างมาตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน บรรดาช้างสารน้อยใหญ่ ที่ได้มาอาบน้ำ

ชำระร่างกายโดยมีความรู้แจ้งผู้รู้ใจเคียงข้าง ย่อมมีความสุขความผูกพัน กับวังทะลุอย่างมาก

ช้างเป็นสัตว์ที่มีขนาดใหญ่ร่างกายมีพลังงานความร้อนเกิดขึ้นได้จำนวนมาก จำเป็นต้องมีการระบายความร้อน ในการปรับตัวเข้ากับธรรมชาติของช้างเอเชียกับช้างแอฟริกาพบว่ามีขนาดของใบหูที่แตกต่างกันดั่งภาพเนื่องจากอาศัยอยู่ในระบบนิเวศที่แตกต่างกัน ช้างแอฟริกาจะมีใบหูขนาดใหญ่กว่าช้างเอเชีย ซึ่งทำให้ระบายความร้อนได้ดีกว่าจึงอาศัยในพื้นที่อากาศร้อนได้ดีกว่าช้างเอเชีย ส่วนช้างเอเชียมีขนาดเล็กไม่ใหญ่ใช้ระบายความร้อนได้บางส่วน ถ้าอากาศร้อนมากจะต้องระบายความร้อนโดยการลงแช่น้ำ

ภาพ เปรียบเทียบอวัยวะภายนอกของช้างเอเชียและช้างแอฟริกา

ที่มา : กฤษณ์ ปิ่นทอง และคณะ.(2547 : 13)

ช้างกับสายน้ำ นับว่าเป็นสิ่งคู่กัน ผูกพันกันมาตั้งแต่สมัยครั้งต้นพุทธกาล พระเวททได้ปล่อยช้างนาฬาคีรีที่ดุร้ายทารุณมาปลงพระชนม์ของพระพุทธเจ้า ขณะทรงเสด็จไปสู่ราชคฤห์มหานคร พระองค์ทรงชนะโดยวิธีรดน้ำ คือ การแผ่เมตตาให้ช้าง ดังปรากฏในชัยมงคลคาถา(พาหุงฯ)

“...นาฬาคีรี คชะวะรัง อะติมัดตะกู
ตั้ง ทาวัคคิจักกะมะสะนีวะ สุทธารุณันตัง
เมตตัมพุเสกะวิธินา ชิตะวามุณินโท ตันเตชะ
สา ภาวะตุ เม ชะยะมังคะลานิ...”

ซึ่ง แปลว่า
พญาช้าง ชื่อนาฬาคีรี
ตกมันดุร้ายยิ่งนัก
ประดุจไฟป่าจักรารุณ
และสายฟ้า พระจอม
มุนี ทรงเอาชนะได้ด้วย
วิธีรดน้ำ คือ เมตตา

ด้วยเดชแห่งชัยชนะนั้นขอชัยมงคลจงมีแก่ท่าน

ดังนั้นช้างจะมีความสุข ที่ได้ลงแช่ในน้ำ บ้างดำน้ำมุดตัวลงไป หรือไถ่ลงวงขึ้นมาหายใจ และพ่นน้ำเล่นเป็นที่เบิกบานใจ ความผูกพันอาจจะช่วยขัด ช่วยถุ ทำความสะอาด ช้างกับวังทะเลแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ จึงเป็นสิ่งจำเป็นคู่กัน ในวิถีชีวิตของคนกับช้างที่หมู่บ้านช้าง

ปัญหาวังทะเลของชาวภูยกุญเลี้ยงช้างสุรินทร์

เมื่อครั้งผู้เขียนทำงานวิจัยได้สอบถาม ชุมชนหมู่บ้านช้างเกี่ยวกับวังทะเล แหล่งน้ำสำคัญของชาวภูยกุญเลี้ยงช้าง พ่อหมิว ศาลางาม (2550)ครูบาใหญ่แห่งหมู่บ้านช้างได้เล่าว่า บริเวณโดยรอบของวังทะเล สภาพดั้งเดิมเป็นป่า บึงป่าทาม มีต้นไม้จำนวนมากสลับกับไม้อื่นๆ เช่น กระจูดอื่น ขนวน หญาปากเต่า หญาแซง หญาแพรง หูลิง เสียว มะแซว มะดัน กระเบา กระโดน ยางนาวังทะเลเป็นทำเลเลี้ยงสัตว์(ช้าง) ของชาวภูยกุญ การเลี้ยงใช้วิธีปล่อยตามธรรมชาติ

เมื่อก่อนน้ำลึกกว่านี้ ข้างลง้วยได้ ปัจจุบันตื้นกว่าเดิมแต่ข้างยังลงได้ พื้นที่รอบวังทะเลเดิมเป็นทำเลดีมีหญ้าอุดมสมบูรณ์กว้างขวาง มีต้นไม้ที่เป็นอาหารช้างสมุนไพรข้างหลากหลายชนิด แต่นี้ไม่มีป่า หญ้าก็ไม่มี มีแต่น้ำ อยากให้มีการฟื้นฟูป่ารอบ ๆ วังทะเลให้เป็นแหล่งเลี้ยงช้างตามธรรมชาติดังเดิม ไม่ใช่เป็นป่ายูคาลิปตัสที่ข้างกินไม่ได้

ข้อมูลข้างต้นสอดคล้องกับองค์การภาคเอกชน คือ ภาคีเครือข่ายเฝ้าระวังสิ่งแวดล้อมกลุ่มแม่น้ำมูล (2550) ได้จัดกิจกรรม “ล่องเรือ รวมบุญ สืบชะตาลำน้ำมูล” แล้วเขียนเล่าว่า “วังทะเล” เป็นจุดลงเรือในครั้งนั้น เมื่อล่องเรือได้พบว่า สภาพวังทะเลวันนี้ไม่มีป่าบุงป่าทามหลงเหลืออีกแล้ว สภาพตลิ่งฝั่งขวาของลำน้ำเป็นดินทรายที่ถูกกัดเซาะพังทลายเป็นแนวยาว แต่ก็ถูกส่งเสริมเป็นแหล่งท่องเที่ยว มีแพขายอาหารและมีข้างลงเล่นน้ำยามเย็น ระดับน้ำที่ลึกเกือบ 4 ศอก ช่วยสร้างบรรยากาศเย็นสบายได้บ้าง และนี่คือเหตุผลหนึ่งของการสูบน้ำใส่เขื่อนยาง เพื่อรักษาระดับน้ำรองรับแหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้

สาเหตุหนึ่งที่วังทะเลเปลี่ยนแปลง พ่อมิว ศาลางาม (2550) และภาคีเครือข่ายเฝ้าระวังสิ่งแวดล้อมกลุ่มแม่น้ำมูล (2550) เล่าว่ามีการเปลี่ยนแปลงในยุคที่ภาครัฐชูนโยบายอีสานเขียว ให้การสนับสนุนการปลูกปอเป็นพืชเศรษฐกิจ ชาวบ้านจึงปลูกปอกันมาก ก่อนจำหน่ายปอมีขั้นตอนแรกลอกปอ ปอที่จะลอกได้ต้องแช่น้ำไว้อย่างน้อย 2 อาทิตย์ ปอจำนวนมากที่ปลูกตามที่เนินดิน ปาดง และไร่ของชาวบ้าน ถูกนำไปแช่ใน

แม่น้ำมูล และวังทะเล การนำปอลงแช่น้ำจะต้องตัดพื้ต้นไม้ริมตลิ่ง เพื่อเปิดทางให้กว้างโล่งสำหรับลากปอลงแช่ เมื่อนำปอแช่น้ำแล้วจะขุดดินริมตลิ่งมาถมปอให้จมนิ่ง เนื่องจากช่วงผลผลิตออกเต็มที่จะอยู่ในราวเดือน ตุลาคม – พฤศจิกายน ซึ่งเป็นช่วงที่น้ำมูลยังไหลเชี่ยว จึงมีการขุดดินริมตลิ่งมาถมเป็นจำนวนมาก ขณะเดียวกันต้นไม้ที่ยึดตลิ่งนอกจากจะถูกตัดพื้เพื่อเปิดทางลำเลียงแล้ว ยังถูกตัดมาเสียบเป็นหลักเขตของแต่ละครอบครัว ซึ่งวังทะเลได้กลายเป็นแหล่งแช่ปอมากที่สุดแห่งหนึ่งในช่วง 20 กว่าปีที่ผ่านมา นี่อาจเป็นสาเหตุหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงสภาพคุณภาพน้ำในวังทะเล ซึ่งเดิมพ่อบุญมา แสนดี (2550) เล่าว่า วังทะเลเดิมเป็นแหล่งน้ำสะอาด แต่นี้กินไม่ได้ น้ำมีรสเปรี้ยว เค็มไม่สะอาด สอดคล้องกับที่กรมอนามัย (2549) เฝ้าระวังคุณภาพน้ำในช่วงปีพ.ศ. 2537-2540 และกรมควบคุมมลพิษ (2553) ตรวจวัดคุณภาพน้ำแม่น้ำมูลพบว่าคุณภาพน้ำเสื่อมโทรม

การสูญเสียพื้นที่ป่าบุงป่าทามรอบวังทะเล ยังส่งผลต่อวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ระหว่างคนกับข้างกล่าวคือ แม่น้ำมูลนั้นเปรียบเสมือนโรงเรียนฝึกความอยู่ข้าง ในอดีตหมอข้างมีการคล้องข้างป่าข้างที่คล้องมาได้ยังดูร้ายและไม่คุ้นกับคน จำเป็นต้องล่ามไว้กับต้นไม้ใหญ่ริมมูล ข้างป่าจะพยายามดิ้นรนหนี หมอข้างจะปล่อยข้างให้อุดอาหารจนอ่อนแรง จากนั้นจะเริ่มเข้าไปโยนอาหารให้กิน แล้วดูอาการว่าคลายความดุร้ายลงหรือยัง ถ้าข้างยังดุ

จะล้ามไว้ต่อจนกว่าจะแน่ใจว่าจะไม่ทำร้าย
เจ้าของ หมอช้างต่างมีความเชื่อว่า ช้างป่าที่หิว
และอ่อนแรง จะจกกลืนเจ้าของที่เข้าไปให้อาหาร
เมื่อเริ่มคุ้นกับคนจะปล่อยให้ลงเล่นน้ำ เป็น
ช่วงเวลาสำคัญในการสร้างความคุ้นเคยของคน
กับช้าง ก่อนพาช้างไปเลี้ยงในหมู่บ้านต่อไป

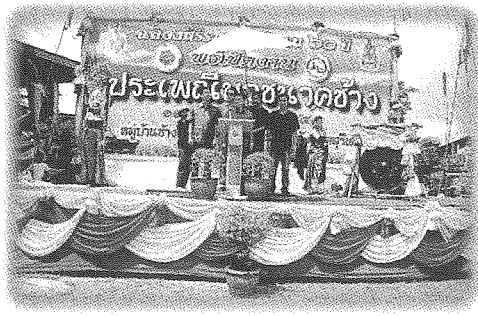
แต่เมื่อเริ่มน้ำปราศจากต้นไม้อาหารการฝึก
ช้างด้วยวิธีเดิมก็ไม่สามารถทำได้ ปัญหาที่ส่งผล
ต่อชาวบ้านในปัจจุบันเช่นกัน ช้างเมื่อกินอุดม
สมบูรณ์ตามธรรมชาติก็จะตกมันได้ การผูกช้าง
บ้านที่ตกมันในปัจจุบันจึงมีการผูกในพื้นที่โล่ง
กลางแจ้งหรือกลางแจ้ง ซึ่งทำให้ช้างคลายความ
ดุได้ช้ากว่าการผูกช้างในที่ร่มเย็น ร่มรื่น รอบๆวัง
ทะลุดังเดิม วิธีการดังกล่าวไม่ค่อยได้ผลเพราะ
ช้างเอเชียที่ร้อนชอบที่เย็น อากาศเย็นจึงจะทำให้
ช้างอารมณ์ดี ซึ่งผลการเปลี่ยนแปลงระบบ
นิเวศนี้น่าจะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้อายุของ
ช้างในหมู่บ้านช้างสั้นลง เดิมช้างมีอายุยืนราว
110 ปี ปัจจุบันมีอายุประมาณ 80 ปีก็ล้ม(ตาย)

อย่างไรก็ตามในปัจจุบันวังทะลุมีน้ำทั้งปี
และยังคงเป็นแหล่งธรรมชาติที่สำคัญของชาวกูย
เลี้ยงช้าง วังทะลุเป็นจุดที่นักท่องเที่ยวแวะเยี่ยม
ชมช้างเล่นน้ำเป็นส่วนหนึ่งของการแสดงช้าง
ของศูนย์ศึกษา และเป็นสถานที่บวชนาค
ช้าง หากสามารถฟื้นฟูวังทะลุสายน้ำของชาว
กูยเลี้ยงช้างให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ได้ น้ำมี
คุณภาพน้ำที่ดีขึ้น โดยทุกคนทุกภาคส่วนที่
เกี่ยวข้องให้ความร่วมมือกันอย่างจริงจัง แม้
จะต้องใช้ระยะเวลายาวนาน ผลที่คาดว่าจะ
ได้รับกลับคืนมา คือ สภาพธรรมชาติที่สวยงาม

สะอาด ร่มรื่น เป็นระบบนิเวศที่เหมาะสมต่อวิถี
ชีวิตชาวกูยและช้างสุรินทร์ดังที่กล่าวไว้ข้างต้น
และจัดเป็นการส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่าง
มนุษย์กับธรรมชาติ เป็นนิเวศวัฒนธรรมที่งดงาม

กลยุทธ์การใช้นิเวศวัฒนธรรมแก้ปัญหา

เมื่อสืบรากเหง้าในอดีตของภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ ศรีศักร วัลลิโภดม(2543 :
3-13) เขียนเรื่อง ชุมชนอีสานลุ่มน้ำมูลตั้งถิ่นฐาน
ประมาณ 3,500 ปีมาแล้ว ในพื้นที่สูงกว่า
ระดับน้ำทะเลถึง 100 เมตร ในอดีตชุมชนอีสาน
ไม่ได้ทำนาข้าวแต่ส่วนใหญ่ทำนาเกลือ มีการใช้
โลหะ ขวานสำริด เหมือนอารยธรรมเอเชีย
อาคเนย์ที่เก่าแก่ที่สุด ปัญหาสำคัญของชุมชน
อีสานคือ น้ำเป็นสิ่งที่ขาดแคลนมากในช่วงฤดู
แล้ง ทำให้มีอารยธรรมของอีสาน คือ การ
จัดการน้ำ ตั้งแต่ระยะ 2,500 ปีลงมาพบร่องรอย
ขุดคูน้ำล้อมรอบชุมชน คนอีสานอยู่กับธรรมชาติ
อยู่กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และมีชีวิตอยู่แบบธรรมชาติ
มาอย่างยาวนาน สังคมอีสาน เป็นสังคมที่
กลมกลืนระหว่างสิ่งนอกเหนือธรรมชาติและ
ธรรมชาติ คนอีสานแต่ก่อนนี้จึงร่ายความสุข
กล่าวได้ว่าคนอีสานมีความสัมพันธ์ที่ดีกับ
ธรรมชาติมาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน สิ่ง
สำคัญประการหนึ่งคือ การสืบทอดวัฒนธรรมที่
ผูกพันกับสายน้ำ กล่าวคือ ชาวกูยหมู่บ้านช้าง
ยกย่องพื้นที่วังทะลุใช้เป็นสถานที่ประกอบ
พิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ
จนกระทั่งปัจจุบัน คือ การบวชนาคช้าง

ภาพประเพณีบวชนาคช้าง

ที่มา : สุมิตร ปริษานนทกุล.(2549).

การบวชนาคช้าง

การบวชนาคช้างเป็นประเพณีของชาวกูย ซึ่งหมายถึงการบรรพชา-อุปสมบทหมู่ และแห่หน้าด้วยขบวนช้าง ในวันขึ้น 13-14-15 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี ชาวกูยมีความเชื่อว่าบุตรหลานเพศชาย หลังจากเรียนจบการศึกษาภาคบังคับแล้วในเดือนมีนาคม ถึงเดือนเมษายน ไม่มีที่ศึกษาต่อ หรือมีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ เมื่ออายุพออุปสมบทได้แล้วและเป็นโสด บิดามารดาจะนำไปฝากที่วัดก่อน เพราะเป็นเวลารว่างงานแล้วยังจะได้เตรียมงานช่วยทางวัดอีกด้วย จนกระทั่งถึงเดือน 6 ตามประเพณีท้องถิ่น จะให้บุตรหลานได้บรรพชา-อุปสมบทตามที่มีจิตศรัทธา พร้อมๆ กันในครั้งเดียว แล้วทุกรั้วเรือนในเขตรัศมีวัดร่วมเป็นเจ้าภาพไม่จำเพาะเจาะจงว่าเป็นบุตร

หลานของใคร ผู้ใดมีช้างมีม้าจะนำมาร่วมในขบวนแห่ จนกลายเป็นงานประเพณีประจำปีของชาวกูยจนถึงปัจจุบัน ผู้ที่บรรพชา อุปสมบททุกคนจะต้องได้รับอนุญาตจากบิดามารดาหรือผู้ปกครองแล้วทั้งนั้น หากจะอุปสมบทก่อนหรือหลังจากนี้แล้ว ถือว่าเป็นหน้าที่ของผู้นั้นแต่เพียงผู้เดียว

นาค หมายถึง บุคคลที่จะทำหน้าที่

บรรพชาอุปสมบท
เป็นพระภิกษุใน
พระพุทธศาสนา
ชาวกูยนิยมแห่หน้า
ด้วยขบวนช้างไปที่
วังทะเล โดยมีความ
เชื่อเกี่ยวข้องกับ

พระพุทธศาสนากล่าวคือ นัยหนึ่ง เชื่อว่าสมมติให้
วังทะเลเปรียบเทียบคล้ายเป็นแม่น้ำอโนมา(เหม
เวชกร.ม.ป.ป.: 33) ในอดีตก่อนพุทธศก 51 ปีเมื่อ
เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกบรรพชาก่อนอุปสมบท
พระองค์ทรงม้ากัณฐกะ โดยมีนายฉันทะตาม
เสด็จ แล้วทรงปลงพระเกศาที่ฝั่งแม่น้ำอโนมาเป็น
เพศบรรพชิต หรือ อีกนัยหนึ่ง

นายบุญมา แสนดี อายุ 80 ปี (10
ธันวาคม 2550)เล่าว่า “วังทะเลแหล่งที่น้ำมูลสบ
กับน้ำชีเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชาวภูษามบ้าน
ข้างมาแต่โบราณ สมัยก่อนไม่มีโบสถ์ ไม่มีเสมา
ใช้ที่ดอน เรียกว่า ดอนบวช บริเวณวังทะเลทำพิธี
บวชนาคข้าง จนปัจจุบันยังคงทำพิธีเช่นไหว้สิ่ง
ศักดิ์สิทธิ์ พระอุปคุตในช่วงพิธีบวชนาคข้างอยู่
ทุกปี”

ปัจจุบันในหมู่บ้านมีโบสถ์แล้ว ชาวภูษายัง
เชื่อว่า วังทะเลเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้าน
จึงมีการสืบสานประเพณีบวชนาคข้างที่วังทะเลจน
ปัจจุบันทุกปี เมื่อขบวนแห่นาคไปสู่แม่น้ำมูลที่วัง
ทะเล จะทำการบรรพชา-อุปสมบท ณ ที่ “ดอน
บวช” เพราะตรงนั้นเป็นวังน้ำวนเกิดจากการไหล
มาบรรจบกับของแม่น้ำสองสาย ทำให้เกิดดิน
ดอนหรือเนินดิน ขึ้นตรงกลางมีแม่น้ำล้อมรอบ
หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ลิมน้ำ จึงเรียกว่า “ดอน
บวช” มาจนถึงปัจจุบัน

การแต่งกายของนาคชาวภูษ

1.กระโจมหรือชฎา สวมใส่ศีรษะของนาค
ซึ่งเชื่อว่าเป็นเครื่องหมายของผู้สูงศักดิ์ ผู้มีบุญ
วาสนาและให้ใส่ได้ในงานพิธีเท่านั้น

2.ผ้าย หรือผ้าสี ดิดที่หุ้ข้างซ้ายและข้าง
ขวา เพื่อเป็นเครื่องหมายว่าบัดนี้นาคเป็นผู้กำลัง
เข้าสู่เพศบรรพชิตที่สูงศักดิ์เหนือคนทั้งหลายอย่า
หุ้เบาเหมือนผ้ายหรือผ้าสี อย่าหลงเชื่ออะไรง่าย ๆ

3.ผ้าหลากสี มีความหมายว่าทุกอย่างมี
การผ่อนหรือเปลี่ยนแปลงได้เสมอให้รู้จักทำใจไว้
บ้าง อย่าทุ่มเทกับสิ่งใดมากเกินไป โดยเฉพาะ
สตรี อีกส่วนหนึ่ง หมายความว่า เปรียบกับรุ่ง 7 สี
เป็นสี แสง แห่งผู้มีวาสนา

4.สร้อยเครื่องประดับ ร่างกายของนาค
เมื่อก่อนจะประดับด้วยสังวาลตรีม (เครื่องประดับ
ทำด้วยเงินเป็นปล้องสั้นๆต่อกันจนยาวเป็น
สร้อยคอ) ที่แขนหรือข้อมือ จะประกอบด้วยกำไล
ของชาวภูษ ปัจจุบันจะมีการสวมใส่สร้อยคอ
ทองคำและเหล็ก (เครื่องประดับข้อมือทำด้วยเงิน
เป็นยาวรอบข้อมือภายในวงกลม) แทน

การบวชนาคข้างที่สืบทอดมาตั้งแต่อดีต
จนปัจจุบันนี้นับว่ามีความสำคัญเป็น
ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหรือการสร้างนิเวศ
วัฒนธรรม ที่เป็นการใช้วัฒนธรรมสร้างความรัก
หวงแหนธรรมชาติให้ชาวภูษเลี้ยวข้างผูกพันกับ
วังทะเลมายาวนานหลายชั่วอายุคน

บทสรุป

นิเวศวัฒนธรรมที่ชาวภูษสร้างขึ้น คือ
บวชนาคข้างเป็นกลยุทธ์อันชาญฉลาด ที่บรรพ
บุรุษชาวภูษใช้ระบอบความคิด ความเชื่อ สิ่ง
ศักดิ์สิทธิ์มาสัมพันธ์กับธรรมชาติ(วังทะเล) ให้
ชาวภูษไม่ละเมิดแหล่งศักดิ์สิทธิ์ ธรรมชาติก็จะ
ได้รับการแผ้วถางรักษา ทำให้ธรรมชาติมี
สมดุลอยู่คู่กับวิถีชีวิตของชาวภูษเลี้ยวข้างสุรินทร์
ได้ตลอดไปแม้ว่าในปัจจุบันจะมีความ

เปลี่ยนแปลงสายน้ำวังตะลุที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของระบบการเกษตร การใช้ที่ดิน วังตะลุยังคงมีสภาพพอใช้และยังมีความสำคัญต่อชาวภูยเลียงช้างไม่เปลี่ยนแปลง วังตะลุยังเป็นแหล่งน้ำที่ชาวภูยเลียงช้างบ้านและเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของหมู่บ้านช้าง อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ กล่าวได้ว่าวังตะลุและชาวภูยเลียงช้างสุรินทร์เป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์

กับธรรมชาติ เป็นนิเวศวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่นของจังหวัดสุรินทร์ดังนั้นทุกคนทุกภาคส่วนควรจะช่วยกันฟื้นฟูคืนชีวิตให้สายน้ำวังตะลุให้กลับมามีชีวิตชีวา มีความสะอาด มีคุณภาพดี ซึ่งจะส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของชาวภูยเลียงช้างโดยตรง และนิเวศวัฒนธรรมที่งดงามนี้จะเป็นความภาคภูมิใจของชาวสุรินทร์และของชาวไทยได้ตลอดไป

เอกสารอ้างอิง

กรมควบคุมมลพิษ.(2549).“คุณภาพน้ำแม่น้ำมูลปีพ.ศ.2551”.[online].เข้าถึงได้จาก

: http://iwis.pcd.go.th/IWIS/report/report1.php?river_id=38 สืบค้น 9 มกราคม 2553.

กฤษณ์ ปิ่นทอง และคณะ. (2547).**คู่มือครูช้างสิ่งมีชีวิตมหัศจรรย์**. สุรินทร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.

กรมอนามัย.(2549). “คุณภาพน้ำของแม่น้ำภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”. [Online].เข้าถึงได้จาก :

<http://advisor.anamai.moph.go.th/tamra/env/env204.html#04> สืบค้น 27 กันยายน2549.

ครอบครัว(เกดประภากร) ฉันทานุกูล , ไชยปรีชาวิทย์ และ วงศ์เยาว์. (ม.ป.ป.). **บทสวดมนต์**

ถวาย พระพระและคาถาชินบัญชร. กรุงเทพมหานคร : ยูเนียนอุลตราไวโอเลต.

นิตดา (ผลวัฒน์)วรรณศิริ. (2550). **มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร

: ธนาเพรส.

บุญมา แสนดี.(10 ธันวาคม 2550). สัมภาษณ์. หมอช้าง บ้านกระเจา หมู่ 2 ตำบลกระโพ

อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์.

พระเทพสิงหนบุราจารย์.(ม.ป.ป.). **บทสวดมนต์**.กรุงเทพมหานคร : วิริยะพัฒนาโรงพิมพ์.

ไพฑูรย์ มีกุล. (2550). **แนวคิดทฤษฎีในการศึกษาสังคมวัฒนธรรมไทย**.เอกสาร

ประกอบการบรรยาย เมื่อวันที่ 9 กันยายน 2550. มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.

ยศ สันตสมบัติ และคณะผู้วิจัย. (2547). **นิเวศวิทยาชาติพันธุ์ ทรัพยากรชีวภาพและสิทธิชุมชน**.

กรุงเทพมหานคร : โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบาย การจัดการทรัพยากรชีวภาพ

ในประเทศไทย (โครงการBRT).

“เรื่องเล่า ภาพชีวิต รวมถึงวิกฤตการณ์ลุ่มน้ำมูลที่ถูกกลืนและเปื้อนชุ่มด้วยน้ำตา...นิเวศลุ่มน้ำ”.

(2550).[ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:<http://www.tvthainetwork.com/update/761>,

สืบค้น 14 กรกฎาคม 2553.

“ลักษณะพิเศษของแนวคิด และทฤษฎีการพัฒนามันเนื่องมาจากพระราชดำริ” (2550). [ออนไลน์].

เข้าถึงได้จาก : <http://www.swu.ac.th/royal/book4/b4c2t5.html> สืบค้น 14 ตุลาคม 2550.

วิสุทธิ ไบไม้. (2550). **ธรรมชาติกับวัฒนธรรมและสังคมไทยในกระแสโลกาภิวัตน์**.

กรุงเทพมหานคร : โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบาย การจัดการทรัพยากร
ชีวภาพในประเทศไทย (โครงการBRT).

วัฒนธรรม,กระทรวง. สำนักส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรมสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรม

แห่งชาติ (2552). **คู่มือศูนย์วัฒนธรรมในสถานศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่2. กรุงเทพมหานคร

: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.

ศรีศักดิ์ วลลิโถม.(2553). “แนวคิดและยุทธศาสตร์การพัฒนาท้องถิ่นแนวนิเวศวัฒนธรรม”.

[ออนไลน์].เข้าถึงได้จาก :<http://www.esaanvoice.net>สืบค้น 24มกราคม 2554.

สถาบันไทยพัฒน์มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์.(2550). [ออนไลน์].

เข้าถึงได้จาก: http://sei-monkeycheeks.blogspot.com/2006/03/blog-post_20.html

สืบค้น 9 พฤศจิกายน 2550.

สมุดภาพพุทธจริยาประวัติ.(2542).พิมพ์ครั้งที่ 2 เนื่องในวโรกาสที่สมเด็จพระญาณสังวร

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เจริญพระชนมายุครบ 86 พรรษา.

กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา.

สุขใจ สมพงษ์พันธุ์,โสภา สิมะรักษ์อำไพ, ธันยาภรณ์ กิรนนท์วัฒน์, ปิ่นเพชร ชูทรงเดช และ

อรนุช นาคชาติ. (2548). **รายงานการวิจัย เรื่อง ความหลากหลายทางชีวภาพใน**

พื้นที่ชุ่มน้ำลำนํ้ามูล จังหวัดสุรินทร์. สุรินทร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.

สุทธิวงศ์ ตันตยาพิศาลสุทธิ. (2546). **หลักพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา.

สุมิตร ปรีชานนทกุล. (2549). **ภาพนิ่งและคลิปวิดีโอวชนาคช้าง**. ซีดีรอม.

หมีว ศาลางาม (10 ธันวาคม 2550).สัมภาษณ์. หมอช้าง บ้านตากกลาง ตำบลกระโพ

อำเภอกำแพง จังหวัดสุรินทร์.

เหม เวชกร.(ม.ป.ป.). **สมุดภาพพระพุทธประวัติ**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา.

“อำเภอสุนทร”. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก : <http://th.wikipedia.org> สืบค้น 9 มกราคม 2549.